

**ВОБРАЗ ВЫДАЊНІЦЫ (НЯВЕСТЫ) Ў СІСТЭМЕ
ТРАДЫЦЫЙНЫХ ГРАМАДСКІХ УЯЎЛЕННЯЎ БЕЛАРУСКІХ
СЯЛЯНАЎ У ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯЎ
THE IMAGE OF THE BRIDE IN THE SYSTEM OF TRADITIONAL
SOCIAL REPRESENTATIONS OF BELARUSIAN PEASANTS IN THE
SECOND HALF OF THE XIX - BEGINNING XX CENTURIES**

Наталля Карбалевіч,
Мінск, Беларусь

Ключевые слова: грамада, невеста, общественная мысль, традиционное общество, крестьянская община.

Резюме. Стаття посвящена рассмотрению идеализированного образа потенциальной невесты в белорусском традиционном обществе. Своевременное удачное замужество являлось определяющим критерием жизненной программы женщины. Акцент сделан на анализе требуемых общиной личных качеств и моделей поведения молодой крестьянки. Отмечена важная роль общественной мысли общины в жизни белорусских крестьян.

Keywords: gramada, bride, public thought, traditional society, peasant community.

Summary. The article is devoted to the idealized image of a potential bride in the belarusian traditional society. Timely successful marriage was the determining criterion for a woman's life program. Emphasis is placed on the analysis of the community's required personal qualities and behavior patterns of the young peasant woman. The important role of public thought of community in the life of belarusian peasants is noted.

Беларуская традыцыйная культура дазваляе разгледзець досвед пазіцыянавання жанчыны ў традыцыйным грамадстве на прыкладзе ідэалізаваных народных уяўленняў пра здольнасці і паводзіны маладой дзяўчыны ў статусе рэальнай ці патэнцыяльнай нявесты. Найбольш яскрава і дэталёва ў беларускім фальклоры акрэсліваецца, якой павінна была быць найлепшая рэпутацыя будучай нявесты, іншымі словамі, якімі здольнасцямі і якасцямі павінна была валодаць дзяўчына, каб лічыцца добрай выданніцай. Кожнаму юнаку хацелася пабрацца шлюбам з найлепшай нявестай: “Дай, Божа, долю счастліву годзіну, / Кабы я увидзіу хорошу дзяўчыну” [14, с. 228].

У распаўсюджаным сюжэце можна заўважыць, што для маладога хлопца часта на першы план пры выбары нявесты выходзіла знешняя прывабнасць, у той час як для старэйшага пакалення большае значэнне мелі працавітасць, розум і заможнасць сям’і: “А усе луги пакуошоны, / А муое сено убрато, / Пытаецца сын матуоньки, / Куоторую узязи? / – Ой чи тую, матуленьку, / Што ручоньки тлусты? – / Сам уважай, людзей пытай, / Чи попере хусты. – / – Ой чи тую, матуленьку, / Што личенько бело? – / Сам уважай, людзей пытай, / Чи напече хлеба? – / – Ой чи тую, матуленьку, / Што

гладка у тануочку? – / Сам уважай, людзей пытай, / Чи зробіць сароучку. – / – Ой чи тую, матуленьку, / Што головка гладка? – / Сам уважай, людзей пытай, / Чи мецена хатка?” [9, с. 12]; “Ой ти тую, мамка, девку брати, что высока як сосна. / Гледи, сынку, у людей пытайся, ти тче ена кросны”. // “Ой ти тую, мамка, девку брати, что монисточков густо? / Гледи, сынку, у людей пытайся, може в ей розуму пусто”. // “Ой ти тую, мамка, девку брати, что головочка гладка? / Гледи, сынку, у людей пытайся, ти мете ена хатку”. // “Ой ти тую, мамка, девку брати, что сорочка бела? / Гледи, сынку, у людей пытайся, може последнюю надела” [12, с. 142].

Звычайна асноўныя бацькоўскія пажаданні да будучай жонкі сына зводзіліся да наступнай трыяды – працавітая, здаровая, багатая. Але спіс патрабаванняў, якія грамада высоўвала перад маладой дзяўчынай шлюбнага ўзросту быў значна даўжэйшым. На першы план сапраўды выходзілі працавітасць і працоўныя здольнасці дзяўчыны [17, с. 67]; [6, с. 361]. Юнаку давалі параду: “Не глядзи бела, абы б рабоча была” [10, с. 95]. Але часам народная мудрасць улічвала і юнацкія пажаданні аб нявесце – “абы умела танчыць, работку горя навчыць” [4, с. 293].

Для будучай жонкі асаблівае значэнне мела добрае здароўе. Паводле народнага меркавання, “муж любіць жонку здарову, а брат сястру багатую” [16, с. 304]. Наколькі вялікае значэнне мела здароўе ў пытанні будучага шлюбу і якім чынам сяляне імкнуліся па магчымасці схаваць інфармацыю аб хваробах маладой дзяўчыны, апісваў у сваім артыкуле ў часопісе “Наш край” А.Д. Гарбач: “Калі дзяўчына занядужае, захварэе, яе стараюцца лячыць хатнімі сродкамі ці ў знахароў у патайку ад людзей, каб не гаварылі пра яе, што яна хваравітая. Больш усяго ў вёсцы не паважаюць гістэрычных асоб і, таму калі ў якое дзяўчыны альбо ў яе маткі здарыцца пры чужых людзях гістрычны прыпадак, дык гэтая дзяўчына траціць усякую вартасць, як будучая нявеста: “яе (альбо яе матку) хапае нейкі пераход ці лапцак” кажуць тады ў вёсцы, і гэтага досыць, каб затрымаць такую дзяўчыну надоўга ў дзеўках” [3, с. 47].

Патрабаванні выстаўляліся і да характару дзяўчыны-выданніцы. Дзяўчына павінна была быць сціплай, паважлівай ў дачыненні да старэйшых [6, с. 361]. Паводле фальклору, паводзіны дзяўчыны павінны былі адпавядаць агульнапрынятым у супольнасці нормам – “А у нас людзи не-таковы, / Воны-б тобје розказали, / Чи хороша, чи пришожа, / Чи подуюбна до людзей” [8, с. 101] – у дадзеным выпадку падабенства да людзей – прыкмета якасці, станоўчасці характару і паводзінаў. Значным было, каб характар дзяўчыны адрозніваўся падатлівасцю і памяркоўнасцю, каб яе памкненні былі скіраваныя на дабрабыт сям’і: “Оженися, сынку, вазьми себе жонку, / Вазьми себе жонку, хоць вдовину доньку; / Только самовольницы ня бяри, / И нашей хаты ня разари, / А бяри ты работницу, / Которая б дом свой шановала, Дом свой сберегала” [11, с. 37].

Таксама адзначаліся пры выбары нявесты і камунікатыўныя здольнасці дзяўчыны, якая павінна была быць “охвоча, и робоча, и до людэй говороча” [7, с. 55]. Ці, напрыклад, у дачыненні да здольнасцяў дзяўчыны можна было

пачуць: “Варила, не варила, абы добре говорила” [12, с. 246]. Цяжка ўявіць, што дадзенае пажаданне, якое зробіць гонар і сучаснай фемінісцкай рыторыцы, было распаўсюджанае ў традыцыйным грамадстве, але гэта так У гэтым выпадку можна ўбачыць увагу і павагу да асобы жанчыны, а не толькі пажаданне яе побытава-функцыянальнай прыдатнасці. Гэта кажа адначасова і пра значнасць камунікацыі ў сялянскай супольнасці, і пра ролю жанчын у гэтай інфармацыйнай сістэме. Да таго ж разумная нявеста лічылася лепш за багатую. У фальклору знаходзім наступную бацькоўскую пароду будучаму жаніху: “Ня бяры таей, што у залоце, / Да бяры тую, што у разуме; / Мы залота у краме дастанем, / Мы разуму свайго ня уставим” [9, с. 4]. Нельга не адзначыць, што і знешняя прыгажосць адзначалася як вартасць нявесты не толькі юнакамі, але і старэйшым пакаленнем. Так, У.М. Дабравольскі занатаваў наступны зварот гаспадара сям’і, дзе гадаваліся маладыя незамужнія дзяўчаты, да іншых жанчын сям’і: “Вы, бабы, не гоніцеся за девкою, говорит хозяин бабам: етыт тавар лицом збывайтца, – нада штоб деўка была краснінька, румяна, ни зануджона. Як хорошая пянёчка, аккурат так и деўка, хараша тады, кады с виду ласнитца, красива, румяна” [6, с. 350].

Вялікае значэнне ў фарміраванні рэпутацыі будучай нявесты мелі яе сціпласць у адносінах з хлопцамі. Асуджэнне дашлюбных адносінаў дзяўчыны і юнака з’яўляецца распаўсюджаным сюжэтам у беларускім фальклору, вельмі часта акцэнт робіцца якраз на тым, што такія адносіны псавалі рэпутацыю дзяўчыны і яна рызыкавала застацца незамужняй: “Сама жа ты, красна девка, да в худую славочку входишь: / Чего позненько, да не раненько сы гулянья приходиш” [13, с. 110]; “Ой там казак, ой там млоды / Стаду коней наповау, / На красну девку моргау. / Поможи, поможи красна девка, / Стаду коней мне загнаць. / Ой рада б я помощи, / Да боюся бацюшки. / И боюся бацюшки, / И худой славушки. / Мене бацюшка не пабьёць, / Худа слава так пройдёць. / Худа слава так пройдёць, Нихто замуж ни возьмёць” [15, с. 117 – 118], “Разрадылы вражьи людэ, / Разрадылы – разсудылы, / Щоб мы у парі ны ходылы” [4, с. 119]. Паводле фальклору, менавіта грамадскае меркаванне было адным з фактараў, які прымушаў маладую закаханую пару хутчэй пабрацца шлюбам: “Не бойся, девчиночка, худыя славы, / Ходем, повенчаймось, будом жить у пары. / Нас не разлучать ни поп, ни громада, / Ни поп, ни громада, ни лихие люди” [12, с. 126]. Цяжка дакладна вызначыць, якія з пералічаных якасцяў дзяўчыны цаніліся грамадскім асяродкам найбольш, у крыніцах найчасцей акцэнтуюцца адразу сукупнасць пажаданых якасцяў будучай нявесты.

Вызначальным момантам ідэальнай жыццёвай праграмы маладой дзяўчыны было своечасова выйсці замуж, як і для яе сям’і – выйдаць дзяўчыну замуж: “када деўка у паре, ни дяржи яе у дваре” [5, с. 7]; “хочь за вола, абы дома не была” [11, с. 35]. А. Гарбач адзначаў: “Шчаслівая пара для дзяўчыны і для яе бацькоў, калі пачынаюць да іх наведвацца ў сваты хлопцы. Чым больш сватоў бывае ў дзяўчыны, тым большы гонар для яе. Часта ад старэнькіх ужо бабулек можна пачуць такія словы: “О, я была ўдалаю

дзяўчынаю! Усіх сватоў у мяне было больш за дванаццаць” альбо “за пятнаццаць” [3, с. 48].

У фальклоры адлюстроўваецца, што згодна з традыцыйнай жыццёвай мадэллю дзяўчаты з аднае сям’і павінны былі выходзіць замуж адна за адной згодна ўзросту: “Дзевица, красная, што ня весяло живешь? Як жа мне дзевочцы веселюсенькой быць, / Коли мой бацюшка не по правди живець: меньшую сястрицу ўперод замуж отдаець” [13, с. 11]. У асобную катэгорыю патрабаваных мадэляў паводзінаў можна вылучыць своеасаблівыя дзеянні – сімвалы. Напрыклад, распаўсюджанай мадэллю паводзінаў для нявесты на вяселлі было патрабаванне плакаць, інакш лічылася, што яна будзе плакаць падчас сямейнага жыцця – “якое тэта вясельля, калі маладая не плачыць” [2, с. 445].

Таксама адпаведна сацыяльна ўнармаванай мадэлі жыцця дзяўчыны пасля шлюбу яна павінна была эфектыўна інтэгравацца ў сям’ю свайго мужа, перарваўшы шчыльныя сувязі з бацькоўскай сям’ёй – “отдала маці дочку на чужую стараночку, а як отдавала, то приказывала: сем рок в гостях не бываць” [1, с. 625]. І вызначальным тут былі не асабістыя эмацыянальныя падставы, а гаспадарча-эканамічны крэтэрыў – дзяўчына пасля шлюбу рабілася законнай працаўніцай сям’і свайго мужа і менавіта ёй павінна была прыносіць найбольшую карысць.

Асабліва ўражлівымі грамадскаму меркаванню ў традыцыйным грамадстве былі жанчыны. Сацыяльны асяродак традыцыйнага грамадства шчыльна апекаваўся бездакорнасцю асабістых рысаў і паводзінаў маладой жанчыны. Ідэальны вобраз выданніцы (нявесты) ў традыцыйным грамадстве паводле фальклорных крыніцаў складаўся з наступных характарыстык – знешняя прыгажосць і фізічнае здароўе, добрыя разумовыя здольнасці, вясёлы нораў, паходжанне з паважанай і заможнай сям’і, паважлівае стваўленне да людзей, а таксама асаблівае значэнне мела працавітасць і працоўныя ўменні. Важна падкрэсліць не вельмі характэрную для традыцыйных грамадстваў увагу беларускіх сялянаў да характару і асабістых разумовых і камунікатыўных якасцяў патэнцыяльнай нявесты. Відавочна, што грамадская думка мела рэальныя рычагі ўплыву на жыццё сялянскіх дзяўчын і цалкам рэалістычна магла змяніць чалавечы лёс. З улікам гэтага фактару маладыя сялянкі карэктавалі свае паводзіны, каб не патрапіць пад асуджэнне і пазбегнуць непатрэбных цяжкасцяў. Але ў той жа час заўсёды трэба мець на ўвазе, што рэальнае жыццё ніколі не адпавядае ідэальным мадэлям, у тым ліку і тым, якія былі замацаваныя ў свядомасці прадстаўнікоў традыцыйнага беларускага грамадства.

Літаратура

1. Бобровский П. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба: Гродненская губерния / П. Бобровский. – СПб: Типография Департамента Генерального штаба, 1863. – Ч. 1. – XXII, 866 с.

2. Богданович, А.Е. Я всю жизнь стремился к свету. В 2 кн. Кн. 1. Мои воспоминания / А.Е. Богданович; сост., авт. предисл. А. Ващенко. – Минск: Літаратура і Мастацтва, 2012. – 544 с.

3. Гарбач, А. Д. Рысы старога быту ў жыцці беларускіх сялянак (у вёсках Шалавічы і Новыя Наборкі Бабруйскае акругі і вёсках Дразды і Малішава Мазырскае акругі) / А.Д. Гарбач // Наш край. – 1929. – № 3. – С. 46—52.
4. Гильтебрандт, П. Сборник памятников народного творчества в Северо-Западном крае / П. Гильтебрандт. – Вильна, 1866. – СХVIII, 294 с.
5. Добровольский, В.Н. Смоленский этнографический сборник: в 4 т. / В. Н. Добровольский. – Ч. III: Пословицы. – Санкт-Петербург: Типография С.Н. Худекова, 1894. – III, 137 с.
6. Добровольский, В.Н. Смоленский этнографический сборник: в 4 т. / В. Н. Добровольский. – Ч. II. – Санкт-Петербург: Типография С.Н. Худекова, 1893. – IV, 443 с.
7. Довнар-Запольский, М.В. Женская доля в песнях пинчуков / М.В. Довнар-Запольский // Этнографическое обозрение. – 1891. – № 2. – С. 42 – 58.
8. Киркор, А. Заметки о западной части Гродненской губернии / А. Киркор // Этнографический сборник. – 1858. – Вып. III. – С. 47 – 114.
9. Крачковский, Юл.Ф. Быт западнорусского селянина / Юл.Ф. Крачковский. – М.: Университетская типография, 1874. – 212 с.
10. Носович, И. И. Сборник белорусских пословиц / И. И. Носович // Сборник отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. – СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1874. – Т. 12. – № 2. – VI, 232, 1, 17 с.
11. Попов, И. Белоруссия и белорусы / И. Попов. – 2-е изд. – Москва: М.В. Ключин, 1912. – 64 с.
12. Радченко, З. Гомельские народные песни (белорусские и малорусские) / З. Радченко. – Санкт-Петербург: Типография В. Безобразова и Комп., 1888. – II, XLIII, 265, III с.
13. Романов, Е.Р. Белорусский сборник / Е.Р. Романов. – Киев: типография С.В. Кульженко, 1885. – Вып. 1 – 2: Песни, пословицы, загадки. – XI, 468, [4] с.
14. Шейн, П.В. Белорусские народные песни, с относящимся к ним обрядами, обычаями и суевериями, с приложением объяснительного словаря и грамматических примечаний / П.В. Шейн. – СПб.: Типография Майкова, 1874. – [3], 566 с.
15. Янчук, Н.А. По Минской губернии: заметки из поездки в 1886 году / Н.А. Янчук. – Москва: Типография А. Левенсон и К, 1889. – 29 с., 130 с., 5 л. нот.
16. Kamiński, M. Przysłowia ludu nadwilejskiego / M. Kamiński // Biblioteka Warszawska. – 1866. – Т. 4. – S. 302 – 312.
17. Waclawa Jeszcze słów kilka o zwyczajach i pieśniach ludu w gubernii Mińskiej / Waclawa // Tygodnik Ilustrowany. – 1869. – Т. 4. – № 84. – S. 66 – 69.